

DOROMB

Közköltészeti tanulmányok 4.

Szerkesztő
CSÖRSZ RUMEN ISTVÁN

reciti
Budapest • 2015

Készült az OTKA 104758. sz. pályázat támogatásával
az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetében

Könyvünk a Creative Commons
Nevezd meg! – Ne add el! – Így add tovább! 2.5 Magyarország Licenc
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/2.5/hu/>)
feltételei szerint szabadon másolható, idézhető, sokszorosítható.
A köteteink honlapunkról letölthetők. Éljen jogaival!

ISSN 2063-8175

Kiadja a *reciti*, az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének
recenziós portálja • www.reciti.hu
Borítóterv, tördelés, korrektúra: Szilágyi N. Zsuzsa
Nyomda és kötetészet: Kódex Könyvgyártó Kft.

KERTI JÓZSEF

A Magyar Parnaszszus virágjai Aranka György kéziratos versgyűjteménye közkézen

Az erdélyi és magyarországi felvilágosodás irodalmi mozgalmának és életének egyik legaktívabb szereplője, egyben szervezője a marosvásárhelyi királyi táblabíró, Aranka György volt. „Erdély Kazinczyja” az irodalom mezején nemcsak fordítóként használta pennáját, hanem költőként is gyakorolta magát. Aranka 1737-ben született, verselni azonban csak valamikor az 1770-es évek legvégén kezdett el. Barátjához és pártfogójához, Fekete János grófhhoz 1799 augusztusában írott levelében, a versszerzés ihlető pillanatáról vallva tudjuk meg, hogy „A’ Vers szerzés nálam csak egyegy szerencsés pillanatnak munkája; melly mint a’ villámlás jó és megyen. Mesterségében pedig és Mesterségének esméretében, vén fejemhez képest, a’ mint tapasztaltad, igen ifiu vagyok.”¹ A levélrészlet arra utal, hogy meglehetősen későn kezdett el a verseléssel foglalkozni, mind elméleti, mind gyakorlati szinten. Ugyanakkor arra is vonatkozik – az Aranka-versek ismeretének tükrében –, hogy költészete, játékoságának és néhol pajkosságának köszönhetően egy lélekben fiatal szerzőt mutat. Ez alól kivételt képeznek életének nagyjából az utolsó évtizedében keletkezett filozófiai jellegű írásai (néhány költeményt is beleértve természetesen). A késői pályakezdés ellenére az 1780-as évek végén már – Aranka kiterjedt levelezésének és a levelekben elküldött verseknek köszönhetően – a kor vezető irodalmárai, köztük Kazinczy Ferenc, Batsányi János, Ráday Gedeon vagy éppen Révai Miklós elismeréssel nyilatkoznak verseiről, egyben engedelmet kérnek, hogy a kor két vezető irodalmi lapjában (Magyar Museum és Orpheus) közölhessék Aranka verseit. Ebből kiindulva felvetődik a kérdés – ami egyébként kutatásom és tanulmányom egyik célja –, hogy az említett lapokban közölt verseken kívül Aranka mit tartogatott költői tarsolyában, hiszen a meglehetősen kifinomult poétikai és esztétikai érzékkel megáldott Kazinczy aligha közölte volna lapjában akármelyik költeményét, ha nem lett volna miből válogatni.

* A szerző a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem doktorandusza. A tanulmány megírásához szükséges támogatást a *Humánerőforrás-fejlesztési operatív program 2007–2013* és az Európai Szociális Alap biztosította a *Minőség, kiválóság, transznacionális mobilitás doktori kutatás* POSDRU/187/1.5/S/155383 projektből.

1 ENYEDI Sándor, *Aranka György és Fekete János levelezése 1799-ben*, It, 71(1990), 435–498, itt: 463.

Arról, hogy mi alapján válogatták ki Aranka verseit, sajnos vajmi keveset tudunk meg a fennmaradt levelezésből, azonban Ráday Gedeon és Kazinczy Arankához írott levelei is említenek egy bizonyos verses kéziratgyűjteményt. Aranka György kéziratosa vershagyatékával való foglalatosságom legelején még nem ismertem Ráday Gedeon erre vonatkozó leveleit, csupán néhány idézett részletet, amelyek különböző tanulmányokban jelentek meg. Amikor a Kolozsvári Nemzeti Levéltárban kézbe vettem a *Név napi köszöntő a prolekos versek; Aproság versek – Aranka György munkái – s másokéi is* címmel ellátott szálaskéziratosa versgyűjteményt,² kiderült, hogy ebben a szövegkorpuszban egy versfüzér található *Magyar Parnaszus Virágjai* cím alatt. Egyértelmű, hogy a nagy gonddal egy helyre összegyűjtött, számozott szövegegyüttes tudatos szerkesztésre utal. Mivel a korpusz meglehetősen letisztult, tisztázatlan jellegű, azaz a nyomdába való előkészítés jeleit mutatja, könnyen elképzelhető, hogy az alkotó egy leendő kötetbe szánta. A metaforikus cím is elég sokatmondó: egyrészt arra utal, hogy konkrét gyűjteményről van szó, másrészt a szókapcsolatnak van egy önreklámozó funkciója is (bár abban a korban az ilyen jellegű cím egyáltalán nem volt szokatlan), abban az értelemben, hogy nem akármilyen versek kaptak helyet a gyűjteményben, hanem csak amelyeket egyenesen a Múzsák ihletett meg. Feltételezésemet az is igazolta – előrebozsátva egy fontos adatot –, hogy Aranka egyetlen verseskötetében, az *Elme játékaiban*³ megjelent 72 vers közül csupán 16 található meg a *Magyar Parnaszus Virágjai* című versfüzérben. Gyanúmat tovább mélyítette Aranka Györgynek Ráday Gedeonhoz írt levele,⁴ melyben tájékoztatja őt irodalmi munkásságának addigi eredményeiről, kész és félkész munkáiról, fordítási terveiről, illetve arról, hogy miképpen vált poétává. Ebben a levélben Aranka különböző munkáit ajánlja fel a Magyar Museumnak. 99 versről ír, amelyek „időtöltésecskéi” közül valók, „aproság vers”-nek is nevezi őket. A címből nemcsak a versek műfajára lehet következtetni (főleg alkalmi költemények), hanem arra is, hogy a kolozsvári gyűjteményes anyag címlapján is „aproság vers”-ek szerepelnek. Még egy fontos adat: Aranka 99 verset említ, a kolozsvári gyűjteménynek 94 (+ 3)⁵ számozott „virágja” van, azonban ez a

2 Kolozsvár, Román Nemzeti Levéltárak Kolozs Megyei Osztálya [Serviciul Județean Cluj al Arhivelor Naționale ale României; a továbbiakban: RNLTkOl], Aranka György gyűjteménye, fond 258, 26. csomó.

3 ARANKA György, *Elme játékaiban*, nyomtat: Szigethy Mihály’ betűivel, Nagy-Váradonn, 1806.

4 KIRÁLY Emőke, *Aranka György fordítói munkássága*, ErdMúz, 68(2006)/3–4, 107–125. A levelet eredetileg közölte: LADÁNYI Sándor, *Aranka György levelei Ráday Gedeonhoz (1789–1791)*, Acta Historiae Litterarum Hungaricum, 13(1973), 162–163.

5 A *Gondolat* c. vers része ugyan a füzérnek, de egyik kéziratosa változatban sem kapott sorszámot. A *Köszöntő, ’s hirmondo Követ. Susánna Napjára*, valamint az *Ágnes Napjára* című költemények a két OSZK-beli gyűjteményben számozottak, a kolozsvárban azonban nem, de ugyanúgy a füzér részei, noha utólag Aranka áthúzta őket, és „sorszámait” más költemények kapták meg.

szám valójában nagyobb, ugyanis vannak olyan versek, amelyeket utólag kihúzott, így megközelítőleg annyi verset tartalmaz, amennyiről levelében ír. Ez már több mint gyanús, így talán kis merészséggel kijelenthetjük, hogy ez lesz az a gyűjtemény (vagy legalábbis annak egy másolata), amelynek „lajstromát megküldte”. Budapesti kutatómunkám során az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában további két másolatát találtam meg a *Magyar Parnaszus Virágjainak* különböző kéziratos versgyűjteményekben: 1) *Fejérvári Károly versgyűjteménye* (1785–1790)⁶ – ezt Stoll Béla is említi,⁷ bár nem nevezi meg, hogy pontosan mi a benne foglalt Aranka-gyűjtemény címe; 2) *Zágoni Aranka György versei*⁸ – ezt nem említi Stoll kötete, hiszen egyszerezős kézirat. Ezek az adatok valóban szépen összecsendenek, én azonban arra kerestem további támpontokat feltételezésem megerősítése érdekében, hogy az Aranka-levelezés említi-e név szerint ezt a gyűjteményt, illetve milyen pályát futott be, mennyire terjedhetett el a „literátus” emberek körében.

A biztos támpontot és egyben a választ egy kommunikációs „háromszög”, azaz Aranka György, Ráday Gedeon⁹ és Kazinczy Ferenc levelezése adta meg. Ráday 1789. június 9-én kelt levelében még nem nevezi meg pontosan a gyűjteményt, csak sejthetjük, hogy erről a gyűjteményről lehet szó. Idézzük Ráday sorait:

Érdemes levelét az Méltóságos Urnak minden illendőséggel vettem, s' különösen köszönöm, hogy azon ottan említett Versekből álló hármassal gyűjteménynek foglalattját én velem meg esmértetni méltóztatott: Meg vallom, már is nagy kívánsággal várom, hogy azokat tellyes állapotokban olvashassam: nevezetes köszönettel fogom azért velem való közléséket venni, aminthogy mostis, azon levélhez ragasztott egy néhány versettkékis igen kedvessek voltak előttem.¹⁰

Első olvasásra kissé félrevezető lehet a levél, hiszen az Aranka által küldött munkák lajstroma három kötetet említ, míg a Rádayhoz írott korábbi levél csupán kétkötetnyi anyagra utal (versek és prózai munkák, azaz a fordításai). A várva várt adatot Ráday ugyanazon év július 22-én kelt levelében kapjuk meg:

6 A teljes cím: *Keresztes Komlói Fejérvári Károly külömbféle Magyar Verseknék, – Enekeknek, – és Szirmay Antal Apophtegmaínak Gyűjtemennye* (1782), OSZK Kt., Quart. Hung. 179. Aranka versei a 43a–49b levélen olvashatók. A kötet egyik összeírója Szirmay Antal volt.

7 *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1542–1840)*, 2., jav., bőv. kiad., összeáll. STOLL Béla, Bp., Balassi, 2002, 364. sz.

8 OSZK Kt., Oct. Hung. 37.

9 Ráday Gedeon Arankához írott levelei elérhetők az OSZK Kézirattárában, jelzetét lásd alább.

10 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 112–113. Közölte: ENYEDI Sándor, *Id. Ráday Gedeon levelei Aranka Györgyhez*, It, 63(1981), 698–718, itt: 701–702.

Valójában különös köszönettel vettem a ' Magyar Parnassus'¹¹ két darabjának meg küldését, és el olvasása gyönyörködtetettis: hanem az első darabból (: nem tudom történetből esett é vagy egyébként:) hibáznak az 13dik, 14dik, 15dik, 16dik egész az 21dik numerusig; mellyeknek Laistromát levelem végéhez még világossabban hozzá ragasztom, szorul szóra le írva, amint ezen Darabnak elején a' Laistrom fel van téve. De ezeknek meg küldésének reménysége mellett, ki kérem magamnak az mostan el maradt egész második darabotis.¹²

Aranka valószínűleg csak egy részét küldhette el mindkét darabnak, mint az a levélből is kiderül. Az említett gyűjtemények közül a második (darab) lehet az, amit ismerek; állításom arra alapozom, hogy az általam ismert mindhárom *Magyar Parnasszus Virágjai*-változatban megvannak az említett sorszámok. A levél végéhez csatolt hiányzó versek listája nem tartalmaz olyan verset, ami meglenne az általam ismert gyűjteményekben, így a második darab lehet a „mi gyűjteményünk”, semmiképpen sem az első. Másrészt osztom Enyedi Sándor véleményét, miszerint Aranka más írók verseit is egybegyűjtötte, ugyanis ezt igazolják a kolozsvári és a budapesti gyűjtemények. Más kéziratos Aranka-gyűjtemények ismeretének tükrében nyugodtan kijelenthetjük, hogy Arankát nemcsak az vezérelte, hogy a kedvenc, saját ízlésének megfelelő verseket gyűjtson egybe, hanem egyfajta hagyománymentő szándék is, ezt erősíti a műköltészeti alkotások mellett számos népies és közköltészeti jellegű verset tartalmazó gyűjteménye.¹³ Maga a teljes kéziratos versgyűjtemény – gondolok itt főleg a Kolozsvárt fellelhető levéltári Aranka-gyűjtemény 26. csomójára – jellege szerint, azaz összeírójának, szerző-szerkesztőjének szándéka szerint keverék jellegű. Küllös Imola és Csörsz Rumen István felosztása szerint¹⁴ az ilyen jellegű kéziratos versgyűjteményekben keveredik az auktoriális (tehát saját verseket tartalmazó szerzői gyűjtemény) és a receptuális (befogadói, megörökítői gyűjtemény) forrásjelleg.

E kis kitérő után térjünk vissza a levelekhez. Kazinczy Ferenc 1789. augusztus 26-án arról tudósítja Arankát, hogy munkáit átvette, ugyanakkor egyes darabokat illetően változtatási javaslatokat is tesz: „Kezemnél vannak Munkáid,

11 A *Magyar Parnassus* eredetileg Kazinczy folyóiratcím-ötlete volt, s valószínű, hogy Aranka ilyen cím alatt küldte a Magyar Museumhoz versgyűjteményét, amely saját versekből és mások lemásolt költeményeiből állt. ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon...*, i. m., 703.

12 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 114–116. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon...*, i. m., uo.

13 Lásd pl. Aranka György gyűjteménye I–III. (1782–1790), OSZK Kt., Fol. Hung. 126; STOLL, *i. m.*, 345. sz.

14 Bővebben: KÜLLÖS Imola, *Közköltészet és népköltészet: A XVII–XIX. századi magyar világi közköltészet összehasonlító műfaj-, szüzsé- és motívumtörténeti vizsgálata*, Bp., L'Harmattan, 2004 (Szó-hagyomány); Csörsz Rumen István, *Szöveg szöveg hátán: A magyar közköltészet variációs rendszere, 1700–1840*, Bp., Argumentum, 2009 (Irodalomtörténeti Füzetek, 165).

mellyeket a' Debreczeni Vásárból vehettem; s' a' Júlia Leveleit gyönyörködve olvastam-el. Verseidet is ismerem már alkalmasint [...]. De a' Dél nekem legjobban tetsze, abban mindazáltal – akarod nem akarod – változtatásokat fogsz tenni.”¹⁵ Amit biztosan állíthatunk a levél alapján és ismereteink fényében, az, hogy A' *Dél* című Aranka-költemény szerepel a *Magyar Parnaszus virágjai* között, tehát biztosan ez a gyűjtemény került Kazinczyhoz. Ily módon beigazolódik az, hogy Aranka Rádaynak nem a teljes anyagot küldte át, továbbá az is, hogy Aranka megfogadhatta Kazinczy tanácsát, mert a kolozsvári gyűjteménybe ugyan „hivatalosan” nem került be az említett vers, nincs számozva, de javításokkal, áthúzásokkal tarkított verziója megtalálható. Időközben Ráday türelmetlenül várja a megküldendő gyűjteményt, ez ügyben ír Arankának (lásd fentebb). Aranka válaszát sajnos nem ismerjük, de Ráday Kazinczynak írott leveléből kiderül, hogy Aranka Kazinczyhoz irányította ez ügyben. 1789. szeptember 13-án levelet ír Ráday Kazinczynak:

E napokban vettem újra Aranka Ur leveleit, melyben írja, hogy verseinek második Darabját, vagyis inkább azoknak második Gyűjteményét a' Debreczeni vásár alkalmatosságával az Ur kezéhez küldötte volna olly véggel, hogy azt azután az Ur vélem is közlené; 's minthogy az originális írást küldötte el, ugy reménylem, hogy vissza fogja kívánni; [...] Ezekhez képest minthogy magamis igen curiosus vagyok ezen munkátskáit látni, kérem az Urat, ne sajnállya adandó alkalmatossággal kezemhez küldeni.¹⁶

A levélből kiderül korábbi feltételezésünk, miszerint saját verseit tartalmazó gyűjteményét megosztotta, egyiket Rádaynak küldte el, míg a másikat Kazinczynak. Másképpen fogalmazva: Rádaynak elküldött egy receptuális felé hajló, de inkább keverék jellegű gyűjteményt, Kazinczynak pedig egy auktoriális jellegűt. Ugyanebben a levélben Ráday említi Aranka fordítását is (*Julia levelei Ovidiushoz*), így szinte biztos, hogy nem a fordítás képezte az úgynevezett harmadik darab részét, hanem tulajdonképpen két darabról van szó, a másodikikat két részre osztotta Aranka. Ugyanazon a napon (szeptember 13.) Ráday Arankának is ír:

Még Kazinczy Ur kezemhez nem küldötte az tudva lévő versek második Darabját, kinek ámbár tsak e napokban vettem levelét, de ezek iránt nem emlékezik; hihető még akkor kezéhez nem vette: hanem éppen mai Postán irtam ezen Urnak, edgy emlékeztető levelet, melyben azon darabnak adandó alkalmatosság-

15 KAZINCZY Ferenc *Levelezése*, közzét. VÁCZY János, Bp., MTA, 1890–1911 (a továbbiakban: KazLev.), I, 240. sz., 448.

16 *Uo.*, 251. sz., 468.

gal való meg küldését kértem. [...] Ezen most nevezett Társaság ki kérné azt magának, ha az Urtulis arra engedelmet tehetne, hogy valamely Darabjaival Museumját ékesíthetné. Most leg közelebb azon versetskéket szeretnék a' következő Negyedbe bé tenni, amelly az Angyallal való fel tseréllésről szól (: mert éppen it van közülök Batsányi Uram:) mellyre hogy könnyebben nyerhessenek engedelmet, és az Magyarázatokat el kerülhessék, a' Miska és Susika helyett, tsak egy M. és egy S. fogna tétetődni. Hogy ezen engedelmet ki nyerjem engemet kértének arra.¹⁷

Ráday utal arra, hogy még nem kapta meg Kazinczytól az említett gyűjtemény hiányzó darabját, de ír egy emlékeztető levelet neki (lásd fentebb), ugyanakkor Aranka engedelmet kéri, hogy versének címében (*Thirsis Mikonhoz*) változtatást tegyen. A továbbiakban Kazinczy kiválogatta Aranka versei közül a neki tetszőket, amelyeket az általa szerkesztett lapokban szeretne közölni, ezekről tudósítja Arankát 1789. december 20-án kelt levelében: „A Museum IV. részébe, s már Landerernek általadott ORPHEUSom (így nevezem hólnap-számként kijövendő írásomat) első darabjában egynehány verseidet tettem belé. Engedd el ezen szabadságomat. *Lesbiához. Koporsó-köre, Nap ha fel akar öltözni* etc. etc.”¹⁸ Egy nappal később, december 21-én pótolja, amit az előző levélben elmulasztott: „*Hess madár hess* bé ment az első darabomba. Ezt azért irom, mert tegnap meg írni elfelejtém. Szép darab az, és olly istentelen ártatlansággal van írva, hogy a' legifjabb Leánynak is kezébe lehetne adni.”¹⁹ 1790. január 26-án már arról ír, hogy Aranka fennebb említett verse hányadik lapon fog szerepelni az Orpheusban: „*A' Hess madár hess!* Orpheusomnak 31. és 32-dik lapját foglalta-el. Pénteken corrigáltam azt.”²⁰ Ráday Gedeon arról értesíti Arankát 1790. január 30-án, hogy még mindig nem kapta meg Kazinczytól a *Magyar Parnaszus Virágjainak* hiányzó darabját, egyúttal beszámol arról is, hogy hány verse fog Arankának megjelenni a nyomtatás alatt lévő Magyar Museumban, illetve ki a felelős a versek válogatásáért:

Az Negyedik darabjais a' Museumnak, úgymint az első Kötetnek utolsó része már nyomtatodik. Ebben az Ur részéről Négy darab fog bé menni, mellyek közül az Elsőt én küldöttem meg²¹ Kassára, melly iránt egyik levelemben már emlékeztem is, s' az azon levelemre adott, s' Űri válaszában bővebben le irt

17 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 117–118. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon...*, i. m., 708–709.

18 KazLev. I, 271. sz., 517.

19 *Uo.*, 273. sz., 521.

20 KazLev. II, 288. sz., 16.

21 A *Thirsis Mikonhoz* című versről van szó. Valószínűleg azért nincs meg a kézírata az általam ismert Aranka-gyűjteményekben, mert Ráday nem küldte vissza Arankának azt a kézirat-együttest, amelyben volt.

szabadság szerént, bátorkodtam változtatniis benne valamit; de egyedül tsak a' vers titulussára és az benne nevezett Nevekre való nézve, amint az utolso rend-beli változtatásomról már még ez előtt az Urnak irtam volt. Az három követke-zendő verseit az Urnak az Kassaiak magok tették bé, hihető az Ur engedelmével, melyet arra nékiek adott, s' talám ugyan ezen meg engedéssel, bátorkodtak az Ur nevéti a' verseknek alája tenni, mely mivel ugy jött ide Pestre a' nyomtatás kedvéért kezemhez, énis azt tsak meg hagytam. Kazinczy Ur még sem küldötte az Ur több verseit hozzám.²²

Február 16-án már arról ír Ráday Arankának, hogy végre kézhez kapta Kazinczytól a kéziratot:

Ezen levelemet leg inkább azért küldöm az Urnak, hogy Kazinczy Uram már kezemhez küldötte a' *Magyar Parnassus*nak második darabját, és így nem lesz szükség azon Urat az iránt emlékeztetni. Az kezemhez küldött könyvetske kék papirosra van írva, s' ugy gondolom, hogy az Urtol Kassára küldött originális kéz írás lészen; melyet mitsoda alkalmatossággal és mikor külgyek vissza el várom az Ur rendelését az iránt: Bátorkodom mindazonáltal addigis azt magamnak le iratni.²³ Irja Kazinczy Ur aztis, hogy az Orpheussa nyomtatás alatt vagyon már, és hogy abban az Ur munkáiból bé iktattatott egy néhányat.²⁴

Ráday időközben értesült Kazinczytól, hogy ugyanazon gyűjteményből szándékozik Orpheusába betenni Aranka verseiből, így Ráday attól tartott, hogy nehogy ugyanazokat a verseket közölje egy időben az Orpheus és a Magyar Museum. Aggodalmának hangot is adott Kazinczyhoz intézett levelében 1790. február 24-én:

Utóbbi leveléből az Urnak vettem észre, hogy az maga Gyűjteményébe Aranka Urnakis némelly munkáskáit bé iktatni igyekezne, hogy azért ezen versetskék duplássan, és ugyan azon edgy időbe ne jöjjenek ki, és az, az Museum, és az Ur Gyűjteménye között valamely collisiora alkalmatosságot ne adgyon, szükségesnek tartottam azon versetskéket (mellyek sub Nro 3-o fognak a' Museumba jönni) ezen levelemben párban adnectálni, hogy az Ur, ha talám magais ezekből választott volna, azokat ki hagyhassa, vagy helyettek másokat választhasson, és így a' fellyebb említett collisio el kerültessek. [...] P. S. Az fellyebb említett Aranka Ur versei még Kassáru küldettenek kezemhez Batsányi Uram által, és ugyan azon rendel nyomtattnak ki,

22 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 119. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon..., i. m.*, 710.

23 Nem kizárt, hogy több példányban is leíratta, így Magyarországon is jobban el tudott terjedni.

24 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 121–122. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon..., i. m.*, 711.

mint amint ide küldtettenek: magam részéről egyéb változást benne nem tettem, egyedül azon két Névben, mellyekről fellyebb emlékeztem.²⁵

Az utóirat arra utal, hogy a Magyar Museum egyik szerkesztője, Batsányi János juttatta el Rádayhoz a folyóiratba bekerülő, a szerkesztőség által kiválasztott Aranka-verseket. Mint utólag kiderült, Ráday félelme alaptalan volt, sőt a kiválasztott versekkel is meg lehetett elégedve, hiszen így ír Kazinczynak ugyanazon év április 9-én: „Az első Negyedben a’ versek között, nékem legkülönösebben tettezenek a’ Földi’ Horatiusból való fordítottása, és az Aranka’ Verebe.”²⁶ Ugyanennek a levélnek a végére Kazinczy utólag odaírta a Magyar Museumban megjelent Aranka-verseket (*Koporsó kőre, Lesbiához, Gondolatotska, Thirzis Mykonhoz*).²⁷ Érdekesképpen jegyezni meg, hogy ezek közül a *Thirzis Mikonhoz* kivételével²⁸ a többi három vers megtalálható a *Magyar Parnaszus Virágjai* mindhárom általam ismert kéziratában, a *Gondolatotska* című vers pedig az *Elme játékjai* kötetben is napvilágot látott. A’ *veréb* című vers nemcsak Ráday Gedeonnak volt kedvence, hanem Vályi András földrajz- és nyelvtudósnak is, mint az kiderül Arankához 1790. március 5-én írott rajongással telített levelének részletéből: „Az Orpheusban be iktatott Darabjaidat ne szégyenld. É[des] Barátom mindenektől (a kik értenek a dologhoz:) közönségesen aplausust nyert. Én minden Darabjait olvastam Kazinczynál s tisztetem, de a Verebedet alig győzőm olvasni. Az Egek tartsanak meg. írv sok szépeket.”²⁹ Aranka visszakéri a kéziratokat, mint az kiderül Ráday 1790. április 21-én hozzá írt leveléből. Ráday mintha tisztázni akarná magát, hogy csak a versek vannak nála, a fordítást (Julia levelei Ovidiushoz, mint kiderül ebből a levélből) nem küldte el neki:

Ma hozzám jövéen Méltóságos Gróf Teleky József Ur Praefectussa³⁰ jelentette, hogy arra kértetett volna, hogy az melly versei az Urnak Kazinczy Ur által kezemhez küldtettenek, azokat alkalmatosság adattatván szolgáltatná Erdélybe. Amit az én kezemhez küldött Kazinczy Uram az a’ *Magyar Parnassus*nak harmadik darabja; a Versek kék papirosra vágynák írva; ennél többet Kazinczy Uram kezemhez nem küldött [...] Térek ujabban az *Magyar Parnassus* harmadik darabjára, meg kell valanom, hogy ebbül szeretnék valamely darabokat, (: hanem az egész könyvetis:)

25 KazLev. II, 302. sz., 40.

26 Uo., 308. sz., 55.

27 Uo., 308. sz., 61.

28 Könnyen elképzelhető, hogy az a kézirategyüttes, melyről szó esik a levelezésekben, már nem került vissza Arankához valójában, vagy ha igen, akkor vagy elkallódott, vagy lappang.

29 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 144–145. Közölte: ENYEDI Sándor, *Levelek Aranka Györgyhez: 1789–1790*, MKsz, 90(1994), 320–328, itt: 324.

30 Enyedi Sándor Mátýási Józsefre gyanakszik.

magam számára le iratni; s' minthogy Praefectus Uram azt mondgya hogy tsak Májusban léssen alkalmatossága, hogy a' könyvetskét bé küldhesse, addig tehát igyekezni fogok, valamelly versetskéket belőle le iratni. Ha pedig arra reá nem érkezném, és hamarább adván elő valamelly alkalmatosság magát, ezen esetben, tsak ugyan kezében fogom adni Praefectus Uramnak a' könyvetskét: hanem ki kérem az Urto, hogy ilyen történetben, talállya módgyát, hogy valamelly Vásárhelyi jó iro Deák számomra le irhassa, kitőlis a' fizetést nem fogom szálni; minthogy már az *Parnaszus* két első darabja az Ur jo akarattyából le irva nálam vagyon.³¹

A levélrészlet több dologra is fényt vet. Egyrészt arra, hogy Aranka magának lemásoltatta a verseit, hogy a gyűjtemény változásával bővítse saját gyűjteményét, esetleg biztonsági másolatokat készíttessen, vagy tudja elküldeni egy arra érdemes „érzekeny tudós hazafinak”. Másrészt kiderül, mint ebben az esetben is, hogy néha külső megrendelésre másoltatta le verseit. A saját kéziratokhoz való ragaszkodásra jó példa Batsányi János Arankának írt levele 1792. április 13-án:

Irja k. Barátom Uram! Hogy tetszik az én Jámbusom; és hogy reményli, hogy a' Társaság munkájiba bé-mehet.³² De én kérem, hogy ha tsak egy lenne-is valaki, a' ki nem kedvellené, tessék egészlen ki-hagyni. Hogyha a' darab meg nem érdemli maga, a' Szerzőjére ugyan leg-kevesebb tekintet se légyen. [...] Ha a' Jámbus ki-maradand, vissza fogom várni.³³

A levél azt is szemlélteti, hogy a mai szerzőcentrikus irodalomfelfogáshoz képest a korábbi korokban elsődleges kritérium a szöveg minősége volt, nem annyira a szerző kiléte (ugyanakkor tagadhatatlan, hogy létezett az auktóritás elve is).

Egy jó évvel később a gyűjtemény útja még mindig kifürkészhetetlennek tűnik, ugyanis Ráday egy újabb levele Arankához (1791. április 20.) mintha nem is oszlatná el a rejtély homályát, hanem egyenesen ködbe borítja:

Méltóztatik az Ur az irántis irni, hogy kezemnél lévő verseit küldeném Mél[tosá] gos Grof Rédey³⁴ Ur által vissza. Tuttomra az Urnak olyan versei, mellyeket vissza kívánt volna, nállam két darabnál több nem vólt, edgyik az Időnek négy részeirül vagy inkább a Napnak,³⁵ de ezt az Ur rendelésébül Kazinczy Ur

31 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 123–124. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon..., i. m.*, 711.

32 A Magyar Nyelvmívelő Társaság által kiadott első kötetről van szó, amely poétikai munkákat is tartalmazott.

33 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 88–89.

34 „Valószínűleg gr. Rhédei László, erdőszentgyörgyi birtokosról van szó.” ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon..., i. m.*, 715.

35 Giuseppe Parini elbeszélő költeményének fordítása *A napnak négy részei jeles példája a városban* címmel, német fordítás alapján. Nyomtatásban megjelent példánya ismeretlen.

kezéhez küldöttem. Második ilyen Titulus alatt: *Magyar Parnassus Virágjai* II.dik Darab, ennek első Darabját még az előtt iratta-le az Ur (: amint levele tartya:) számomra, melly nagyobb részént mások verseiből áll, de történetből az utolján oda tett Laistrom szerént, három vagy négy darab ki maradt abból, mellyeknek idővel való meg küldését, jelentésemre ajánlottais az Ur; Harmadik darab volna még in Prosa, az Gallya Rabnak fordítása,³⁶ ezt ha az Ur vissza kívánnya el küldhettem, ha pedig azt ki akarja az Ur nyomtatattani az ide való Könyv nyomtatók az Urnak költsége nélkül ki nyomtatták.³⁷

Több megoldás is kínálkozik a feladvány megoldásához. Az első és legvalószínűbb, hogy a hatalmas könyvtárral rendelkező, idős – ekkor már 78 éves – Ráday összetéveszthette az egyes gyűjtemények pontos tartalmát. Ő maga nyilatkozik egyik levelében (lásd fennebb), hogy a *Magyar Parnaszszus* második darabja két versgyűjteményt tartalmaz tulajdonképpen, egyiket pedig Kazinczy kapta meg (nem hiába várja türelmetlenül, illetve amikor már kézhez vette, amiatt aggódik, nehogy Kazinczy is ugyanazokat a verseket válassza, mint az általa támogatott Magyar Museum), és amelyet a levelek tartalmai szerint Kazinczy valóban elküldött neki utólag. Ezt Kazinczy is megerősíti egy pár hónappal korábban (1791. január 7-én), Arankának írott levelében: „Verseidnek nálam volt egy kötetét parantsolatod szerint le-küldöttem B. Rádaynak. Azokat Tőle várd.”³⁸ Feltételezésünket az is erősíti, hogy Ráday ez utóbbi levelében első ízben írja le a versgyűjtemény címét teljes egészében (*Magyar Parnaszszus Virágjai*), korábbi leveleiben csak *Magyar Parnaszszusként* emlegeti. Könnyen elképzelhető, hogy Aranka ennek a főleg saját szerzeményeket tartalmazó versgyűjteménynek kivételesen ezt a címet adta (talán éppen a megkülönböztetés miatt), szemben a fordításokkal, és a receptuális gyűjteményekkel, amelyek „csak” a *Magyar Parnaszszus* megnevezést kapták. Ha hipotézisünk helyes, akkor azt jelenti, hogy Rádaynál tényleg járt gyűjteményünk, különben nem említene a teljes címet.

A második megoldás az lehet, bár ez nehezen hihető, hogy Ráday elvesztette a kéziratos versgyűjteményt, esetleg a postán kallódott el. Ráday, mint megtudjuk, útjára indítja Aranka *A gályarab... fordításának* kézirátát május 22-én kelt levelében: „Az mit 20a May datált³⁹ levelemben ígertem – most már valósággal

36 „Aranka György fordítása Charles Georges de Fenouillot de Falbaire de Quingey *L' Honnête Criminel* (1767) című érzékeny játékának magyarított változata. Egy nagyon népszerű szerzőnek a 18. század utolsó harmadában Európa-szerre híres és nagyon közkedvelt írásáról van szó. A népszerű történet román formájában is megjelent, *A gályarab, avagy egy üldözött pro-testáns igaz története* cím alatt, de sokkal elterjedtebb volt a történet színjáték-változata.” KIRÁLY, *i. m.*, 113.

37 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 127–128, Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon..., i. m.*, 715–716.

38 KazLev. II, 351. sz., 138.

39 Elírás, valójában április 20.

teljesítem, mert mai napon indult uttyára levelemben.⁴⁰ Hogy mi lett a gyűjtemény sorsa, nem tudjuk, csupán annyit, hogy Aranka nem feledkezett meg róla (talán gyanakodott, hogy a két levelezőtárs közül valamelyik nem mond igazat, esetleg nem merik bevallani, hogy elveszett). Kazinczytól még 1792-ben is számon kérte, az erre vonatkozó válasz pedig azon év március 5-én kelt levélben nem késett: „Verseidnek hozzám küldött Kötetje régen Gróf Rádaynál van. Emlékeztetni fogom most, hogy azt juttassa kezedhez, mert váród.”⁴¹ A gyűjtemény további sorsa nem derül ki a Rádayval és Kazinczyval folytatott későbbi levelezésből, így csak bánkódhatunk azon, hogy a gyűjteménynek ez a másolata feltehetőleg örökre elveszett...

A teljesség igénye miatt vegyük számba, mely Aranka-versek jelentek meg a Kazinczy által szerkesztett Orpheusban:

1. *A' veréb*; 2. *Eggy hirre-vágyóhoz*; 3. *A' szarvak*; 4. *A' Boriska képe alá*; 5. *Arma virumque cano* (Vergilius nyomán); 6. *Az igasság képére. Haschka*⁴² *után*. A lista első négy verse megtalálható a *Magyar Parnaszus Virágjai* által ismert versgyűjteményekben, *Az igasság képére* című vers viszont megtalálható ugyan a kolozsvári levéltári gyűjteményben,⁴³ de nem része a versfüzérnek. Valószínűleg Aranka utólag másolta le saját kezűleg, hiszen azon kevés kéziratok közé tartozik, amely a saját keze írásának nyomait viseli. A Vergilius-fordítás sajnos nincs meg kéziratban.

A végére hagyunk néhány, filológiai vizsgáladásból származó érdekességet. Ha összehasonlítjuk a három gyűjteményt (a dolgozat elején említettek), arra a következtetésre jutunk a szövegek alapján, hogy időrendben a kolozsvári gyűjtemény keletkezhetett a legkésőbb. A Fejérvári Károly-féle gyűjtemény, mely utólag Jankovich Miklós gyűjteményébe került, 75 verset tartalmaz, ezeknek a sorrendje teljes egészében megegyzik a szintén Jankovich Miklós egykori tulajdonában lévő *Zágoni Aranka György versei* című kézirattal. Ez utóbbi 77 verset tartalmaz, kiegészült további két verssel (*Hat lábu Déák ugros vers*, *Az utolso napok utánra*). A zárójelben említett első vers megtalálható a kolozsvári levéltári gyűjteményben, igaz, már nem tudta „beverekedni magát” a „virágok” közé, tehát külön szerepel. Az adatok birtokában megítélésem szerint a kronológiai sorrend a következő:⁴⁴ 1. *Fejérvári Károly-féle gyűjtemény*, 2. *Zágoni Aranka György versei* 3. *Név napi köszöntő aprotékos versek; Aproság versek – Aranka György munkái – s másokéi is*. Ez a sorrend esetleges, ugyanis nem kizárt – legalábbis a szövegek erre engednek következtetni –, hogy kell léteznie egy köztes verzióknak is, s ez a tény akár a teljes keletkezési sorrendet is felboríthatja.

40 OSZK Kt., Quart. Hung. 1994, 125. Közölte: ENYEDI, *Id. Ráday Gedeon...*, i. m., 716.

41 KazLev. II, 397. sz., 250.

42 Laurenz Leopold Haschka (1749–1827), osztrák költő.

43 RNLtKol, Aranka György gyűjteménye, fond 258, 26. csomó, 92.

44 A kéziratok gyűjtemény megnevezése alapján.

A kolozsvári gyűjtemény 97 verse⁴⁵ már nem tartja meg az eredeti sorrendet,⁴⁶ egy idő után „elcsúszik” az első két gyűjtemény sorrendjéhez képest, valószínűleg annak köszönhetően, hogy Aranka újabb szerzeményeit is hozzá, néhol közé toldotta, így a sorrendet is megváltoztatta. Ami a kézírásokat illeti, fontosnak tartom megemlíteni, hogy az első gyűjtemény egyáltalán nem tartalmazza Aranka kézírását, tehát másolatról⁴⁷ van szó. Ez erősíti azt a tényt, hogy Aranka kéziratos versgyűjteményei (vagy egyes versei) népszerűek lehettek egy bizonyos irodalmi körben és közkézen foroghattak különböző másolatok révén. A második már vegyes kézírású, található Aranka-kézírás is a versek között, azonban talán még fontosabb, hogy Aranka látta ezt a változatot, ugyanis egyes versekbe vagy belejavított, vagy a vers szempontjából fontos információkkal egészítette ki. Ilyen, gyakran beiktatott adat a referenciális elemek megadása, azaz kinek írta az adott, többnyire alkalmi költeményt, milyen alkalomból, megfontolásból írta vagy fordította a költeményt. Érdekes módon a kolozsvári gyűjtemény anyaga szegényesebb referenciális elemek tekintetében, itt két dologra tudunk gondolni. Első: a vers már elvesztette aktualitását, nem fontos a címzett, néhan megváltozott a viszonya a címmel (esetleg el sem küldte). Második: utólag nem merete felvállalni a nevet. Ez a jelleg Aranka költeményeinek közköltészeti jellegét hangsúlyozza, ennek részletes kifejtése meghaladná a dolgozat kereteit. Ha makroszinten gondolkodunk, vagy másképpen: diakronikus szemléletben, akkor elmondhatjuk, hogy a gyűjtemény „magja” nem sokat változott, gyakorlatilag ugyanazok a versek szerepelnek mindhárom gyűjteményben, kisebb-nagyobb változtatásokkal. Ez azt sugallja, hogy valamilyen szinten egy tudatos szerkesztési elv uralkodott a gyűjteményben. Bőven találunk példát arra, hogy ugyanannak a címzettnek több verse egymást követi, azonos műfajban írt versek egymás mellett vannak, vagy hasonló stílusban megírt versek alkotnak sorozatot. A gyűjtemények verseinek részletes elemzésétől most eltekintünk, ez egy jövődöbéli tanulmány része lesz majd.

Végül: lezártnak tekinthetjük-e a *Magyar Parnaszus Virágjait*, beszélhetünk-e „ultima manus”-ról? A pontos választ Aranka adhatja meg: „Én az én hitván verseimmel úgy vagyok: mint az Anya a’ Leányaival. A’ hányszor meg nézem ügyesen: mindenkor hibát találok benne: és jobbitgatom.”⁴⁸

45 Ez a szám ismét csak esetleges, hiszen már említettem, hogy sok olyan vers van köztük, melyek nem kaptak sorszámot.

46 A számozás ismételt csak önkényes, ugyanis az első gyűjtemény sorrendjének számozása nem teljes: hiányzik pl. a 21. vagy a 29. sorszám. A második gyűjtemény eljut a 11. sorszámig, utána már nem folytatja, csak találgatni lehet, hogy miért.

47 A másolatot részben Szirmay Antal készítette.

48 ENYEDI, *Aranka György és Fekete János...*, i. m., 455.